MONEDELE ROMEI ANTICE

Sergiu MATVEEV

La începutul istoriei monetare a Romei antice atelierul de confecţionare a monedelor se afla Roma, cu timpul, au fost fondate şi ateliere în Italia de Nord, Hispania, Gallia, Africa de Nord şi Orient, numărul lor ajungând până la 27. Atelierele monetare erau foarte strict organizate, fiind conduse de o magistratură specială – *triumviri monetalis*, care răspundea de întreaga procedură de confecţionare a monedelor. În perioada Imperiului toţi cei care activau în cadrul unui atelier se numeau – *familia monetalis,* rolul principal revenindu-i unui *procurator*. Prin reforma împăratului Anastasius (491-518) structura atelierelor monetare romane va supravieţui şi în Imperiu Bizantin.

Perioada Republicii. Monedele romane chiar de la începuturile sale se deosebeau de monedele grecilor prin mai multe aspecte: în Roma nu au existat atât de multe sisteme ponderale şi tipuri monetare ca în lumea greacă; primele monede romane erau confecţionate nu din metale scumpe ci din aramă, aceste monede purtau numele de aşi (*aes*) erau de dimensiuni mari, iar valoarea lor la început era echivalentă cu valoarea aramei propriu-zise; dacă în lumea greacă majoritatea monedelor erau bătute, atunci în Roma perioada iniţială monedele au fost confecţionate prin tehnica turnării. Treptat, moneda timpurie romană turnată îşi pierde din valoarea sa reală, devenind una convenţională. Odată cu aceasta s-a micşorat mărimea şi greutatea ei. Apariţia monedei de aramă a fost condiţionată şi de bogatele zăcăminte de aramă din Brundisium şi lipsa surselor de aur şi argint în Italia centrală. Ca şi grecii şi alte populaţii antice, până la apariţia monedei, romanii au folosit la schimb animale, obiecte de metal şi lingouri. Un rol mai important l-au avut animalele (*pecus*) de unde şi numele generală a monedelor – *pecunia*.

Cele mai vechi monede pe teritoriul Italiei au fost emise de oraşele greceşti din sud şi de pe Sicilia încă în sec. VI a. Chr. şi de oraşele Etruriei. În Italia Centrală şi în Roma până la apariţia monedei propriu-zise în circulaţie se aflau bucăţi de aramă neprelucrate numite *aes rude/infectum*. În viziunea lui H. Schullard aceste piese au putut servi drept greutăţi pentru cântar. Mai târziu acestor bucăţi au început să le dea anumită formă rectangulară, ca să fie mai convenabile în comerţ, fiind rebotezate în *aes formatum*. La limita secolelor VI-V a. Chr. pe aceste bucăţi de metal a început să fie însemnată valoarea lor, astfel apar *aes signatum*. Aceşti aşi cântăreau aproximativ 4-5

libre romane, imaginea de pe ele reprezenta arme sau diverse piese (sulițe, ancoră etc.), dar cel mai des se întâlneau reprezentări zoomorfe: bou, porc, vacă, fapt care este legat de utilizarea animalelor drept echivalent la schimb în perioada premonetară. Istoricul Plinius, afirma în baza unei cărți pierdute a lui Titus Livius că, regele Servius Tullius a fost primul care a confecționat aşii. Cercetările arheologice denotă faptul că primele piese își găsesc originea în Etruria sau Umbria. În același timp unele piese de cinci aşi – *quincussis*, sunt confecționate atât de calitativ încât anumiți autori refuză să le dateze mai devreme de anul 350 a. Chr., chiar dacă Legile celor XII table (cca 450 a. Chr.) indică amenzile care urmează a fi plătite în aşi şi lipseşte răsplata în capete de animale, ce ne duce la concluzia ca *Aes signatum* la acel moment se afla deja în circulație.

Moneda ca atare apare în Roma în a doua jumătate a sec. IV a. Chr. Primele monede aveau o formă rotundă şi se numeau *aes grave*. Aceste monede erau turnate în monetăria aflată în templul zeiței Junona-Moneta de pe Capitoliu. Theodor Mommsen data apariția acestor monede cu mijlocul secolului V a. Chr. – perioada de activitate a decemvirilor, dar cercetările ulterioare, publicate de G. Grueber în "Monedele Republicii Romane" au demonstrat că după stilul de reprezentare a formei capului zeului Janus de pe *avers* şi tipurile de proră reprezentate pe *revers* ele au fost confecționate prin anul 338 a. Chr. Imaginea lui Janus ar indica la încheierea Războiului Latin, iar prorele simbolizează navele militare capturate în lupta de la Antium şi care au format Coloana rostrală din Forum. Din anul 289 a. Chr. la Roma începe să activeze o magistratură specială – *triumviri monetalis*, care au continuat baterea a *aes signatum* şi *aes grave*. După asul cu Janus, au urmat mai multe serii monetare cu imaginea lui Janus, Mercur şi Roma. Tratarea capetelor de zei în perioada târzie pe *aes signatum* trădează tipul elenistic de reprezentare. Este posibil, conform părerii lui H. Schullard, ca ele să fi fost opera unor elevi locali al meşterilor greci.

Sistemul ponderal roman opera cu *aşi librali*, fiindcă la baza se regăsea unitatea de greutate romană *libra*. În sec. IV a. Chr. *libra* romană cântărea 272,88 g, iar mai târziu a devenit echivalentă a 327,45 g. Şi se dividea în 12 uncii (părți), o *unciae* = 27,28 g (în prezent o uncie echivalează cu 31 g).

Nominalele monetare romane din sec. IV a. Chr. erau următoarele:

Asul = 12 uncii;

Semisul =1/2 aşi = 6 uncii;

Triensul =1/3 aşi = 4 uncii;

Quadransul = 1/4 aşi = 3 uncii;

Sextansul =1/6 aşi = 2 uncii;

Aversul acestor monede avea imagini specifice:

Asul – zeul Janus;
Semisul – Jupiter;
Triensul – Minerva;
Quadransul – Hercule;
Sextansul – Mercuriu;
Uncia – zeiţa Roma.

Reversul acestor monede de obicei reprezenta o proră (partea din faţă a unei corăbii).

Uncia în Roma se împărţea în 2 fracţii:
Semiuncia = 1/2 uncie = 1/24 as = 13,64 g;
Quartuncia = 1/4 uncie = 1/48 as = 6,82 g.
Nominalele mai mari decât asul erau:
Dupondiul = 2 aşi;
Triensul = 3 aşi;
Quincusul = 4 aşi;
Decusisul = 10 aşi.

Nominalele mari erau foarte rare. Ele serveau pentru tezaure şi direct în circulaţie nu participau.

După războiul împotriva lui Pyrrhus şi contactele cu monetăria oraşelor greceşti din sudul Italiei, romanii au fost determinaţi să plaseze pe monede legenda ROMANO(RUM).

La mijlocul sec. III a. Chr. (cca 235) *asul libral* scade în greutate şi este redus la jumătate. Treptat el cedează locul unei noi monede – *denarul*. Denarul este o monedă din argint care începe să fie bătut la Roma din anul 269 a. Chr., când Roma se impune în marea parte a peninsulei Apenine, noua monedă de argint era bătută după acelaşi sistem de greutate ca şi cele din aramă, având imaginea lui Hercule pe *avers*, iar pe *revers* Lupoaica şi gemenii. În oraşele Italiei a circulat un timp paralel cu banii locali, în special în partea de sud. În timpul Primului război punic a apărut o emisiune care înfăţişa Roma/Victoria, ambele cu replică în bronz, timp în care *aes signatum* era pe cale de dispariţie, iar moneda de bronz a înlocuit *aes grave*. Aproximativ din anul 240 a. Chr. pe monedele romane apare numele magistratului responsabil de baterea monedei. Au urmat mai apoi patru emisiuni de monede marcate ROMA cu replici din bronz, ultima din care, datând cca 235 a. Chr., avea imaginea Janus tânăr pe avers şi pe revers Victoria în *quadriga* a primit numele de *quadrigatus*. Chiar dacă Roma a iniţiat relativ târziu sistemul său monetar, războaiele cu Pyrrhus şi Cartagina au contribuit la dezvoltarea şi diversificarea rapidă a acestui mijloc de schimb. Au avut de câştigat atât soldaţii ce-şi făceau serviciul

militar în sudul Italiei şi negustorii, cât şi prestigiul Romei care va intra în economiile cu "comerţ civilizat".

Denarul roman avea următoare subdiviziuni:

1 denar = 10 aşi = 1/72 din libra romană (327/72=4,55 g);

Victoriatul = 7,5 aşi = 3/4 denari;

Quinarul = 5 aşi = 1/2 denari;

Sesterţiul = 2,5 aşi = 1/4 denari.

Victoriatul avea o importanţă deosebită fiindcă el făcea partea din rândul monedelor romano-campaniene, ce serveau ca monedă recunoscută pe piaţa externă. Pe aversul victoriatului era imaginea lui Jupiter, iar pe revers a zeiţei Victoria. La început, *denarul, quinarul* şi *sesterţiul* aveau pe avers chipul zeiţei Roma cu coif, iar pe revers imaginea Dioscurilor (fii lui Zeus şi a Ledei – Castor şi Polux, care erau veneraţi ca ocrotitori ai marinarilor, călătorilor pe mare), *quadriga* sau *biga*. Sesterţiul, ca monedă, era foarte rar, el era folosit mai ales ca unitate de cont, sub această formă el supravieţuieşte până în sec. III p. Chr., când încetează să fie bătut. În sesterţii erau plătite de obicei amenzile şi contribuţiile.

În anul 217 a. Chr. greutatea denarului scade de la 4,55 la 3,9 g (1/84 libră), astfel după această reformă 1 denar = 16 aşi (nu 10 ca înainte), greutatea unui as fiind de 27 g În anul 89 a. Chr. greutatea asului este micşorată de 2 ori la 13,64 g şi devine egală cu 1/24 libră. Din acest moment moneda de aramă se depreciază, şi drept rezultat rolul principal în comerţ este ocupat de moneda de argint.

Apariţia relativ târzie a monedei de argint în Roma este legată de faptul că Italia este foarte săracă în acest metal. Numai după cucerirea Spaniei, la sfârşitul sec. III a. Chr. în Italia încep să fie aduse cantităţi mari de argint, cantitate care sporeşte mult în secolul II a. Chr. odată cu cucerirea Macedoniei, Thracei şi Greciei.

În sec. II a. Chr. în provinciile apusene, unde înainte de cucerirea romană, nu s-au folosit pe scară largă monede, au fost deschise mai multe monetării în oraşele de pe Sicilia şi din Spania, dar acestea au emis în mare măsură monede de cupru după modelul celor romane. În bazinul răsăritean al Mediteranei multe dintre monetăriile municipale existente au continuat activitatea, dar romani nu a u încercat să impună o greutate standard pentru monede. În Asia monedele de argint mari cunoscute sub numele de *cistophori* au continuat să fie bătuţi în cantităţi mari de Pergam şi Ephes, fiind considerate o monedă provincială generală. În timpul revoltei aliaţilor la începutul secolului I a. Chr., rebelii italici au bătut monede proprii prin intermediul cărora au încercat să prezinte eliberarea de supremaţia romană, inclusiv prin legenda – ITALIA.

Pentru finanţarea construcţiei flotei militare în timpul primului război punic a fost bătut un număr redus de monede de aur, care avea pe avers imaginea zeului Marte în coif corintic. Moneda din aur apare în Roma în număr mai mare, pentru prima dată, la mijlocul sec. I a. Chr. Ea se numea *aureus*. Emisiile monedelor de aur erau episodice şi legate în special de războaiele duse de Caesar, fiind bătute pentru a servi armata sau cu ocazia triumfului. Emiterea sistematică a monedelor de aur va demara pe timpul lui Octavian August (30 a. Chr. – 14 p. Chr.).

1 Aureus = 25 denari = 8,19 g.

Aureusul introdus pe timpul lui Augustus va fi înlocuit pe timpul lui Constantinus I cu *solidus*. Pe avers era portretul împăratului cu legenda circulară le perimetru ce conţinea numele şi titlul lui, iar pe revers diferite inscripţii/devize: Libertis, Concordia, Victoria etc.

Din anii de sfârşit a Republicii s-au păstrat un număr redus de monede, ele trădează mai curând nepriceperea meşterilor, deosebindu-se puternic de monedele lucrate fin între anii 66-55 a. Chr., chiar şi efigia lui Caesar era reprezentată foarte neglijent. În comparaţie cu ele monedele membrilor celui de-al doilea triumvirat denota existenţa unui rafinament în arta monetăriei romane, care avea să-ţi atingă apogeul în perioada Imperiului.

Perioada Imperiului. Împăratul Octavian Augustus a început baterea monedelor încă din perioada triumviratului, reluând emisii monetare din aur şi argint din Asia şi Hispania şi undeva după anul 23 a. Chr. şi la Roma. În anul 15 a. Chr. a creat o monetărie imperială la Lugdunum, care din anul 12 a. Chr. a fost unica sursă de monede de aur şi argint. Baterea monedei de aur şi argint devine o prerogativă exclusivă a împăratului. Octavian Augustus a reformat şi sistemul monedelor de aramă. Este introdusă în circuit moneda de *alamă* (aliaj de cupru şi zinc, numit de romani *aurichalcum*) care au format noi unităţi monetare:

Sesterţiul de alamă = 4 aşi;

Dupondiul de alamă = 2 aşi.

Monetăria senatorială de la Roma, dirijată de *triumviri monetalis*, furniza numai monede de cupru (aşii şi subdiviziunile sale) şi din *alamă* (sesterţii şi dupondii), devenind o sucursală care producea numai mărunţiş, dar şi-a păstrat acest privilegiu timp îndelungat, indicat pe monede prin inscripţia SC – *Senatus Consultum*.

În linii generale coraportul nominalelor romane în această perioadă era următorul: 1 aureus = 25 denari = 100 sesterţii = 200 dupondii = 400 aşi.

Împăratul Octavian a realizat valoarea propagandistică a monedelor, care erau apreciate şi de analfabeţi. În cei 25 de ani de domnie de după lupta

de la Actium a bătut peste 400 de tipuri de monede care conţineau diferite demersuri ale activităţii sale, ex: recuperarea stindardelor capturate de parţi, construcţii, cuceriri etc. Octavian Augustus a reuşit să lase moştenire o vistierie foarte bogată.

Împăratul Nero (54-68) micşorează greutatea denarului de argint de la 3,9 la 3,41 g (1/96 libră), aceasta dus şi la micşorarea greutăţii aureusului la 7,2 g (1/45 libră) de la 8,19 g. Tot pe timpul lui Nero în argintul pregătit pentru baterea monedelor începe să fie inclus o cantitate mai mare de metal străin, care a dus la scăderea calităţii/probei acestor monede. În anul 64 Nero a iniţiat o nouă serie de monede de bronz, *aes* care au devenit cele mai rafinate monede în istoria monedelor romane. În perioada Imperiului timpuriu se dezvoltă portretistica monedelor romane, chipul împăraţilor începe să apară de aversul tuturor monedelor romane, uneori pe revers, fiind reprezentaţi şi unii membri ai familiei imperiale. O manifestare a artei în această perioadă o constituie redarea idealistă a imaginii lui Augustus şi a Liviei, dar şi cea realistă a împăraţilor ulteriori. O stranietate a portretisticii pe monetăria romană o constituie faptul că cele mai importante portrete au fost plasate pe monedele de alamă, bătute în monetăriile senatoriale.

Evoluţia de mai departe a denarului de argint după metal străin inclus este următoarea:

Nero – 5-10% aramă;

Traian (98-117) – 15%;

Marcus Aurelius (161-180) – 25%;

Commodus (180-192) – 30%...

Denarul de argint se devalorizează, ca rezultat cade cursul lui atât pe piaţa internă cât şi pe cea externă. La limita secolelor II-III p. Chr. denarii împăraţilor din sec. I erau preţuiţi de 2 ori mai scump. Pe timpul lui Septimius Severus denarul pierde în valoarea de argint, ea devenind sub 50% din monedă, restul fiind cupru, paralel, şi *aureusul* îşi pierdea din greutate.

Degradarea monedelor romane se observă foarte bine pe timpul împăratului Caracala (211-217), care şi-a îndreptat reformele sale din 212 şi 214/215 spre redresarea economiei. Anul 212 care aducea cetăţenia romană tuturor locuitorilor imperiului de fapt conţinea scopul sporirii numărului contribuabililor, după cum menţiona încă Pliniu cel Bătrân în Naturalis Historia. Dio Cassius povesteşte că, împăratul Caracala cumpăra pacea şi alianţa de la barbari cu monede din aur şi argint, iar romanilor le dădea monede false, ori din plumb acoperite cu argint, ori din arama acoperite cu aur (LXXXII, 14). Anul 214/215 în circulaţie se introduce o monedă de tip nou – *antonian*, după numele împăratului. Antonianul era mai greu ca

denarul, cântărea aproximativ 5,3 g (denarul = 3,4 g). Această monedă, iniţial confecţionată din argint, trebuia să circule alături de denar. Caracala credea că, în acest mod va reuşi să scoată Imperiul din impas, dar realitatea a fost de altă natură, şi această monedă a început să se deprecieze, scade din greutate până la 4,7 g, iar apoi şi la confecţionarea ei se introduce şi aramă. Emisiile de bronz pe timpul lui Caracala erau: *asul*, *dupondiul* şi *sesterţiusul*.

La mijlocul sec. III cantitatea de aramă în antonian ajunge la 96-98%, dar moneda oficial era considerată a fi din argint, pe timpul lui Galienus, denarul era de fapt o monedă de aramă suflată cu argint. Deprecierea monedei de aramă a scos practic din circulaţie monedele de aramă bătute în atelierele din partea de răsărit a Imperiului. În epoca lui Aurelian, Senatul pierde dreptul de a bate monedă, iar monetăria care-i aparţinea a fost închisă.

Devalorizarea denarului în Imperiul Roman a dus la încălcarea raportului valorii monedelor de aur şi argint. Ca rezultat Aureusul treptat dispare din circulaţie şi se transformă în mijloc de tezaurizare, iar statul încetează să mai bată astfel de monede.

Toate tipurile monetare prezentate au supravieţuit până la reformele lui Diocleţian de la sfârşitul secolului III p. Chr. Împăratul Constantin cel Mare a introdus în circulaţie *solidusul* de aur, *miliarense* şi *siliqua* de argint şi *pecunia maiorina, centenionalis* şi *nummus*. În număr relativ redus şi neregulat, la finele perioadei Imperiului, au fost emise medalioane-monede, cunoscute sub numele de *contoriat*.

Oraşele greceşti intrate sub stăpânirea romană au emis monede de bronz proprii (monede coloniale) care redau pe avers efigia şi titulatura împăratului, iar pe revers zeitatea greacă şi numele oraşului în limba greacă.

Bibliografie:

Roman Imperial Coins, I-IX, Londra, 1923-1967.
Thompsen R., *Early Roman Coinage*, Copenhaga, I-III, 1957-1961.
Kent J., Carson R., *Late Roman Bronze Coinage*, Londra, 1965.
Crawford M., *Roman Republic Coinage*, Londra-Washington, 1975.